

บทที่ 9

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การสะท้อนตนเองเทคนิควิจัยในกระบวนการสัมภาษณ์กลุ่มศึกษาเฉพาะกรณี โครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง บ้านกาช่อง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

ผู้ศึกษาเลือกใช้ระเบียบการศึกษาระบบผสมวิธี (Mixed Methodology) ในการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อ 1. เพื่อศึกษาการติดตามผลโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 2. เพื่อศึกษาการใช้เทคนิคการสะท้อนตนเอง (Self-Reflection) ในการจัดเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้

ในการศึกษาคครั้งนี้ คือ ผู้ที่มีส่วนร่วมในโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 175 คนจากการสุ่มตัวอย่าง ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม มาวิเคราะห์ สร้างเป็นแนวคำถาม ในการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview) ผู้ศึกษาทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากรายชื่อที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างทั้งหมด 175 คน โดยนำกลุ่มตัวอย่างจำนวน 175 คน มาจัดกลุ่มตามความสมัครใจ แบ่งกลุ่มออกเป็น 8 กลุ่ม แบ่งแยกตามเพศ อายุและขนาดกลุ่ม โดยผู้ศึกษาจะเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ในการดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่ม

ผลการศึกษาได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ผลการศึกษาการติดตามผลโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนกาช่อง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

2. ผลการศึกษาเกี่ยวกับเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 2 ส่วน

2.1 เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview)

2.2 เทคนิคการสะท้อนตนเอง (Self-Reflection) ในการจัดเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview)

1. ผลการศึกษาเกี่ยวกับการติดตามผลโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การติดตามผลโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง บ้านกาช่อง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ พื้นฐานดั้งเดิมชาวบ้านชุมชนกาช่อง ได้ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาแต่ดั้งเดิม เป็นการดำเนินชีวิตที่ควบคู่สัมพันธ์กับระบบนิเวศธรรมชาติ วัฒนธรรมการทำมาหากิน เป็นต้น เป็นมิติที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันในการดำรงชีวิตของชาวบ้านกาช่อง การเข้าร่วมโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง บ้านกาช่อง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ทำให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมประชุม อบรมความรู้ ไปศึกษาดูงานหมู่บ้านตัวอย่างเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการหนุนเสริมผลด้านความรู้ใหม่กับประสบการณ์ฐานคิดดั้งเดิมของชุมชน ให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มมากขึ้น

พื้นฐานการดำรงชีวิต ของชุมชนกาช่อง ในระบบการผลิตของชุมชนกาช่อง ภาพที่เห็นได้ชัดเจน คือ การที่ชาวบ้านกาช่อง ได้ต่อสู้กับสภาพสิ่งแวดล้อม ที่มีอาจควบคุมผลผลิตให้ เป็นไปตามที่ต้องการได้ ท่ามกลางของการต่อสู้ ดิ้นรนในการแสวงหาระบบการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ชุมชน กลับช่วยทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตระบบการผลิตของการ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่สัมพันธ์กับปัจจัยสถานะแวดล้อมธรรมชาติ เช่น น้ำ ดิน ฟ้า อากาศ ความชื้นสภาพภูมิศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของอาชีพเกษตรกรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านกับปัจจัยสถานะแวดล้อมธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ทำยที่สุดกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านกับการดำรงถึงปัจจัยสถานะแวดล้อมธรรมชาติ ได้ทำให้เกิดการสร้างอาชีพใหม่ในชุมชน คือ การปลูกพืชผักสวนครัวที่ได้กลายเป็นอาชีพใหม่ของชุมชนที่มีความเหมาะสมกับสถานะแวดล้อมธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างผลผลิตทางการเกษตรอย่างสม่ำเสมอ สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ตลอดทั้งปี

การปลูกผักสวนครัว ในชุมชนกาช่อง มีทั้งการปลูกเพื่อเป็นอาชีพเป็นหลัก ควบคู่กับการปลูกผักสวนครัวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ซึ่งสัดส่วนการปลูกเป็นอาชีพจะมีมากกว่าการปลูกไว้บริโภคเองในครัวเรือน การปลูกผักสวนครัวเพื่อบริโภคในครัวเรือน นั้นจะมีมานานแล้วแต่มีจำนวนครัวเรือนในชุมชนกาช่องที่ปลูกอยู่จำนวนไม่มากก่อนที่โครงการฯ ได้เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้ใช้พื้นที่ว่างให้เกิดประโยชน์ การเข้ามาของโครงการฯ ได้ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวจะปลูกแทรกตามพื้นที่ว่างในบ้านเรือน เน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นลำดับแรกถ้าเหลือนำไปจำหน่ายในตลาดของชุมชน เพื่อเป็นการลดรายจ่ายเสริมรายได้ในครัวเรือน ส่วนการปลูกผักสวนครัว ที่ทำเป็นอาชีพหลักได้มีการเร่ง

ผลผลิตด้วยการใช้ปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืช เพื่อให้ผลผลิตที่ได้มีปริมาณมากและไม่ถูกทำลายจากแมลงศัตรูพืช แต่ก็เสี่ยงต่อการตกค้างของสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภค กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเป็นผลผลิตทางความคิดที่มีพื้นฐานประสบการณ์ดั้งเดิมจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผสมผสานกับประสบการณ์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในโครงการ ฯ ทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงการให้ความสำคัญกับการลดการใช้สารเคมีลง หันกลับมาให้ความสำคัญกับสารชีวภาพ ปุ๋ยหมักธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น เป็นการทำเกษตรแบบอินทรีย์โดยการนำเอาวัตถุดิบธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน นำกลับมาดัดแปลงทำเป็นปุ๋ยหมักธรรมชาติ เช่น การเอาเศษเปลือกผลไม้ หอยเชอรี่ นำมาหมักเป็นน้ำปุ๋ยชีวภาพ ผสมผสานกับการใช้สารเคมี หรือการนำมูลสัตว์แห้ง เช่น มูลวัว มูลควาย มูลไก่ ที่มีอยู่ในชุมชน มาเสริมเพื่อใช้เป็นสารอาหารให้กับต้นพืชที่ปลูก แต่ถึงกระนั้น การทำเกษตรอินทรีย์ ถือได้ว่าเป็นทางเลือกหนึ่งที่ชาวบ้านกาช่องมิได้ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงกับการทำการเกษตรอินทรีย์ ที่ได้เริ่มเข้ามาทดแทนการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมคือ ใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี แต่มิใช่จะเปลี่ยนแปลงโดยทั้งหมดในพื้นที่ทำการเกษตรของชุมชนกาช่องให้มาทำเกษตรอินทรีย์ ชาวบ้านกาช่องบางครั้งก็ยังคงใส่สารเคมีเพื่อเร่งการเจริญเติบโตของต้นพืช ที่สามารถนำไปจำหน่ายได้ราคาที่ดีกว่า ผลผลิตที่ได้มากกว่าการทำเกษตรอินทรีย์ สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดอยู่ในชุมชน มองกลับกันชุมชนกาช่องได้เห็นทางเลือกหนึ่งของการทำการเกษตรอินทรีย์ จากการเข้าร่วมโครงการฯ เป็นการเรียนรู้ที่จะเข้าใจและมองเห็นวิธีการผลิตของตนเองที่อยู่กับภาวะความเสี่ยง เพราะสภาพนิเวศของการทำมาหากินเสื่อมลงจากการใช้สารเคมี การบุกรุกธรรมชาติและจากการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพที่นำไปสู่วงจรของความยากจนและความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติ ที่มีใช้วิธีการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน

สะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้สารชีวภาพหรือปุ๋ยชีวภาพ ในการช่วยรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อีกทั้งยังสามารถทำเองได้และใช้วัตถุดิบธรรมชาติที่อยู่ในชุมชน การใช้สารชีวภาพยังสามารถทดแทนการใช้สารเคมีให้ลดลง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง สิ่งสำคัญที่สุด คือ ทำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ ที่เริ่มหันกลับมาใส่ใจในเรื่องใกล้ตัว สุขภาพ คนรอบตัวและสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ในระดับการพึ่งพาตนเองได้

เป็นจุดเริ่มต้นของการหันกลับมาดูแลสภาพตนเอง คำนึงความปลอดภัยในการดำรงชีพ และการให้ความสำคัญกับการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนและนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนกลับมาใช้อย่างรู้คุณค่า ถือเป็นพื้นฐานของความรู้ เหตุผล และมี

ภูมิคุ้มกัน สะท้อนให้เห็นถึงการลดความเสี่ยง ฟังพาดตนเอง เช่นเดียวกับการลดการดื่มเหล้าลง เป็นกระบวนการเรียนรู้หนึ่งที่ได้จากการเข้าร่วม โครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ชาวบ้านกาซ้องบางคนได้เข้าใจ ตระหนักถึงปัญหาอบายมุขต่าง ๆ ที่ไม่มีประโยชน์ต่อร่างกาย โดยเฉพาะการลดการดื่มเหล้าลงแล้วหันกลับมาห่วงใยสุขภาพของตนเองมากขึ้นเป็นสิ่งที่มีความคุ้มค่าส่งผลโดยตรงคือ การมีสุขภาพร่างกายที่ดี เป็นการใช้อย่างคุ้มค่าและสติปัญญาในการดำเนินชีวิตและสิ่งที่ได้กลับคืนมา คือ การลดรายจ่ายสินค้าที่ฟุ่มเฟือยไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เป็นการ “ตระหนักถึงความพอดีในการบริโภค” กล่าวคือ การใช้สติปัญญาความมีเหตุและผล ในการเลือกบริโภคสินค้า ที่ไม่ตามกระแสค่านิยมของลัทธิทุนนิยม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งมั่นกับการดำรงชีวิต ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี มีสติในการดำรงชีวิต ที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักเศรษฐกิจพอเพียง

การริเริ่มนำเอาวัสดุเหลือใช้ นำกลับมาใช้ใหม่ เป็นสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านเรียนรู้ในการเข้าร่วมโครงการฯ ในระดับใกล้เคียง คือ ในครอบครัวชาวบ้านกาซ้องเริ่มต้นมองสิ่งของที่อยู๋ภายในครอบครัวเป็นลำดับแรก โดยนำสิ่งของที่ไม่ได้ใช้แล้วจำหน่ายออกไป เช่น การเอาขวดน้ำมาตัดทำเป็นกระถาง ไม้ใช้ปลูกผัก หรือนำกล่องกระดาษที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ นำมาทำเป็นที่กั้นแปลงผัก เพื่อป้องกันสัตว์เข้ามาทำลายพืชผักที่ปลูกไว้ การประยุกต์เอาวัสดุเหลือใช้ นำกลับมาใช้ในการประกอบอาชีพ โดยการรู้จักนำเอาเศษพืช เศษเปลือกผักผลไม้ที่ตนเองปลูกไว้ นำกลับมาใช้ใหม่ด้วยวิธีการหมักเป็นปุ๋ยชีวภาพ ที่ได้รับความรู้มาจากการไปศึกษาดูงานต่างจังหวัด สามารถช่วยลดรายจ่ายได้บางส่วนจากการลดการซื้อปุ๋ยเคมี ที่เอาไปใช้ในครอบครัวและในการประกอบอาชีพ หรือการนำเปลือกไข่นำมาใส่ไม้ปักไว้บริเวณแปลงผักสวนครัว เพื่อไล่แมลงถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้มา เช่นเดียวกับการแปรรูปและถนอมอาหาร ชาวบ้านในชุมชนกาซ้องเรียนรู้ที่จะนำเอาผลผลิตที่เหลือ เช่น ผักสวนครัว ผลไม้ ที่ปลูกไว้ มาดองเก็บรักษาไว้รับประทานในครอบครัว แบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน ถ้าเหลือมากก็จำหน่าย เป็นการช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือนได้ส่วนหนึ่ง กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านได้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ ความเข้าใจ มีเหตุผล ในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่ นำกลับมาใช้ใหม่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีคุณค่า ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ส่งสมนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เป็นความยั่งยืนในการดำรงชีวิต ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความพอเพียง ความเอื้ออาทรในสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้เรื่องตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

กิจกรรมการออมทรัพย์ภายในชุมชน คือ การออมทรัพย์วันละบาท ที่เกิดขึ้นมาภายใต้โครงการฯ เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านกาซ้อง ตั้งแต่ เด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ ในชุมชนร่วมกันออมเงิน

ด้วยความสมัครใจ ให้ชุมชนตระหนักรู้ถึงคุณค่าของการออมเงินเพื่อใช้จ่ายที่จำเป็น และเป็นการสร้างสวัสดิการชุมชนร่วมกันเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความพอเพียงในการดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

จากกิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้น เช่น การลดการใช้สารเคมี การนำเอาวัสดุเหลือใช้ นำกลับมาใช้ใหม่ การลดการดื่มเหล้า การออมทรัพย์ ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่เป็นองค์ความรู้ของชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ภายใต้โครงการ ฯ และประสบการณ์ในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ประเด็นสำคัญที่สุด คือ กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของชุมชนที่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้ หรือได้นำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน เป็นสิ่งที่จะช่วยให้คนในชุมชนได้พัฒนากระบวนการคิดวิเคราะห์ ตรึกตรองเพื่อนำไปพัฒนาตนเองและพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามแนวทางวิถีปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชนชาวบ้านกาช่องได้มีการแลกเปลี่ยนกันในสิ่งที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ในการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การไปศึกษาดูงานหมู่บ้านตัวอย่างเศรษฐกิจพอเพียงแล้วนำความรู้ ที่ได้มาบอกกล่าวกับคนในครอบครัว หรือคนในชุมชนได้รับรู้ การที่สมาชิกในครอบครัว ได้มีการพูดคุยระหว่างกันภายในครอบครัว เช่น พ่อบอกกล่าวให้ลูกตั้งใจเรียนหนังสือเพื่ออนาคตที่ดีจะได้ไม่ลำบากเหมือนตนเอง เป็นการตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา และเป็น การสร้างสัมพันธภาพที่ดีภายในครอบครัว หรือการที่ลูกได้ไปศึกษาดูงานแล้วนำความรู้ที่ได้มาบอกให้กับคนในครอบครัว ตัวอย่าง ลูกนำวิธีการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ มาบอกพ่อเพื่อทำใช้ที่บ้านเพื่อที่จะลดรายจ่ายลงและลดการใช้สารเคมีลง ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในครัวเรือนและเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว ซึ่งล้วนเป็นเกราะภูมิคุ้มกันอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ครอบครัวอบอุ่น ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเศรษฐกิจพอเพียง เช่นเดียวกันภายในชุมชนกาช่องชาวบ้านได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกับเพื่อนบ้านหรือญาติมิตร จากการได้ไปศึกษาดูงานหมู่บ้านตัวอย่างเศรษฐกิจพอเพียงที่ต่างจังหวัด ชาวบ้านก็นำกลับมาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันแล้วนำไปปฏิบัติ โดยใช้พื้นที่ว่างที่บ้านตนเอง ปลูกพืชผักสวนครัว การรู้จักพึ่งพาตนเอง ให้รู้จักการประหยัด ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย แสดงถึงการนำเอาความรู้ ประสบการณ์ ที่ได้เรียนรู้ มาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชน ช่วยให้ความรู้ที่ได้เรียนรู้มาเกิดประโยชน์สูงสุดและมีคุณค่า เป็นผลผลิตทางความคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการเรียนรู้ร่วมกันอย่างยั่งยืน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งเป็นองค์ความรู้หนึ่งของหลักเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวได้ว่าภาพรวมชาวบ้านในชุมชนกาช่อง ดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นวิถีชีวิต มาแต่ดั้งเดิมใน

สังคมชนบทที่มีความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ และความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาชุมชน เสริมกับกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านก้าวข้ามข้อได้เข้าใจและตระหนักถึงการมีชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีมิติที่เกี่ยวโยงสัมพันธ์กับเรื่องการประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยการใช้สารชีวภาพ การเรียนรู้วิถีชีวิตการชุมชน โดยการอบรมทรัพยากรนำเอาทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครอบครัว ชุมชน ที่เป็นเครือข่ายทางปัญญาในการพัฒนาองค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง บนพื้นฐานการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน อย่างบูรณาการ เพื่อถักทอความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

2. ผลการศึกษาเกี่ยวกับเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 2 ส่วน

2.1 เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

1) ก่อนการสัมภาษณ์กลุ่ม พบว่า ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการสร้างสัมพันธภาพ ด้วยการตั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับบริบทสภาพแวดล้อมทางสังคมและเทคนิคการใช้คำถามปลายเปิด (Opened question) ร่วมกับการสื่อสารโดยใช้วาจา (verbal communication) และการสื่อสารโดยไม่ใช้วาจาหรือภาษากาย (non-verbal communication) ช่วยในการสร้างสัมพันธภาพ เพื่อสร้างความไว้วางใจ และสร้างบรรยากาศการพูดคุยภายในกลุ่มที่เป็นธรรมชาติ

2) เทคนิคที่ใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่ม

การสัมภาษณ์กลุ่มเมื่อสมาชิกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นออกมาแล้ว ได้คำตอบที่ยังไม่ชัดเจนในคำตอบหรือเป็นคำตอบที่ไม่มีรายละเอียด ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการทำให้กระจ่างชัด (Clarification) กระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายสิ่งที่ได้พูดออกมาให้มีข้อมูล รายละเอียดเพิ่มมากขึ้นในส่วนที่ยังไม่ชัดเจนในเนื้อหาการศึกษา ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการทวนความ (Paraphrase) โดยผู้ศึกษารับฟังคำความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาอย่างตั้งใจ พร้อมกับนำคำพูดที่ได้ยินมาพูดซ้ำ ย้ำกลับในคำพูด เป็นการบอกให้ผู้ให้ข้อมูลได้รู้สึกในสิ่งที่ได้พูดออกมาเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถเข้าใจในสิ่งที่ตนเองพูด พร้อมกับตั้งคำถามเชื่อมโยงไปยังอีกคำถามหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้ใช้เทคนิคการสรุปสั้น ๆ แล้วตั้งคำถามต่อ เพื่อช่วยกระตุ้นให้ผู้ร่วมสัมภาษณ์กลุ่มพูดคุยกันได้นื้อหา

รายละเอียดที่อยู่ในประเด็นเรื่องเดียวกันได้ดีขึ้นเมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการสรุปความ (Summarization) เมื่อผู้ให้ข้อมูล ได้ฟังการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระยะหนึ่งแล้ว ผู้ศึกษาพบว่า การสรุปสาระสำคัญในสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลได้พูด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถที่จะตระหนักรู้ตนเอง (Self Awareness) ช่วยให้ไม่พูดวนซ้ำไปมาในสิ่งที่ได้พูดออกไปแล้ว การใช้เทคนิคที่ใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่ม พบว่า เทคนิคการทวนความ (Paraphrase) เทคนิคการทำให้กระจ่างชัด (Clarification) เทคนิคการสรุปสั้นๆ แล้วตั้งคำถามต่อและเทคนิคการสรุปความ (Summarization) ช่วยกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายสิ่งที่ได้พูดออกมาให้ได้ข้อมูลที่มีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น

2.2 ผลการศึกษาจากการใช้เทคนิคการสะท้อนตนเอง (Self-Reflection)

ในการจัดเก็บข้อมูลในการติดตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

1) การสะท้อนตนเองของผู้ศึกษาในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการเก็บแบบสอบถาม

ผลที่ได้จากการสะท้อนตนเองโดยนี่ย้อน (Reflection-on-action) พบว่า การสะท้อนตนเองโดยนี่ย้อนมีประโยชน์สำหรับผู้ศึกษา เพราะว่าผู้ศึกษาใช้กระบวนการสะท้อนตนเอง ทบทวนไตร่ตรอง ในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน ดังนั้น การสะท้อนตนเองโดยนี่ย้อน ช่วยให้เห็นภาพกระบวนการเก็บข้อมูลของผู้ศึกษาที่ผ่านมาแล้ว กลับมาคิดไตร่ตรอง กับสิ่งที่เผชิญ เพื่อใช้เป็นบทเรียน ในการวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งต่อไป เช่นเดียวกัน พบว่าการสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) ในการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม ช่วยให้ผู้ศึกษาไวต่อความรู้สึก ในการสังเกต สีหน้า ท่าทาง ของผู้ให้ข้อมูล ทำให้ผู้ศึกษารับรู้ได้ทันทีถึงสถานะของการเก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้สามารถจัดการกับอารมณ์ ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลและของผู้ศึกษาได้อย่างทันท่วงที ด้วยการขออนุญาตมาเก็บข้อมูลใหม่ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลไม่ว่างหรือติดธุระดังนั้นการไวต่อความรู้สึกจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสะท้อนตนเอง (Self-Reflection) เพื่อรับรู้สถานการณ์ อารมณ์ความรู้สึกของตนเองและสามารถจัดการกับอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองได้ทันท่วงที ช่วยทำให้ไม่เสี่ยงต่อการผิดจริยธรรมของการวิจัย

2) การสะท้อนตนเองของผู้ศึกษาในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม ด้วยวิธีการสะท้อนตนเองจากการตั้งคำถาม ถามกับสมาชิกกลุ่ม

การสะท้อนตนเองจากการตั้งคำถามของผู้ศึกษา ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก กลุ่ม ด้วยการใช้นิเทศการสะท้อนตนเอง โดยนี่ย้อน (Reflection-on-action) กับสมาชิกกลุ่ม สัมภาษณ์ การใช้เทคนิคการตั้งคำถามถามให้ผู้เข้าประชุมกลุ่มสะท้อนตนเองด้วยการถาม “อ้าใจได้

ใหม่” หรือ “ย้ายช่วยลงนีกย้อนตอนที่” เพื่อให้สมาชิกกลุ่มสัมภาษณ์นีกย้อนกลับไปในช่วงเวลาที่ผ่านมาแล้ว (Reflection-on-action) เป็นการใช้เทคนิคการตั้งคำถาม เพื่อให้สมาชิกกลุ่มได้คิดใคร่ครวญทบทวนไตร่ตรองในสิ่งที่ผ่านมาแล้ว อย่างถี่ถ้วน ก่อนที่จะแสดงความคิดเห็นออกมา พบว่า สมาชิกกลุ่มเข้าใจในคำถามสามารถนีกย้อนกลับไปคิดทบทวนไตร่ตรองไปช่วงเวลาที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการฯ ผู้ให้ข้อมูลสามารถให้ข้อมูลที่มีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น โดยกลุ่มที่มีขนาดเล็กจำนวน 5-8 คน ผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจในคำถาม และได้สะท้อนตนเองออกมาได้ดี ทำให้ได้ข้อมูลละเอียดเพิ่มมากขึ้นและสามารถใช้ได้ทั่วถึงกับสมาชิกในกลุ่มสัมภาษณ์ เนื่องจากกลุ่มมีขนาดเล็กแตกต่างกับกลุ่มที่มีขนาดใหญ่จำนวน 12-15 คน พบว่า เทคนิคการตั้งคำถามโดยการให้นีกย้อนใช้ได้ดีแต่ใช้ได้ไม่ทั่วถึง เนื่องจากมีสมาชิกจำนวนมากทำให้มีการพูดสอดแทรกและมีการจับกลุ่มพูดคุยกันเอง แต่ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลที่มีรายละเอียดมากขึ้น

ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการตั้งคำถามถามให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสะท้อนตนเอง ด้วยการถาม “ย้ายคิดยังไงกับคำถาม” หรือ “ย้ายมีความรู้สึกยังไงบ้าง” เพื่อให้สมาชิกกลุ่มสัมภาษณ์สะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) หลังจบประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่ม ในเรื่องของการทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการสัมภาษณ์กลุ่ม การนำแนวคำถามการสัมภาษณ์กลุ่มไปถามสมาชิกกลุ่ม โดยให้สมาชิกกลุ่มสะท้อนความคิดเห็นของตนเองออกมา ให้ผู้ศึกษาได้รับทราบ พบว่า สมาชิกกลุ่มเข้าใจในประเด็นคำถามสามารถกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่ม ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดสัมภาษณ์กลุ่มของผู้ศึกษาได้ดีขึ้น โดยกลุ่มที่มีขนาดเล็กจำนวน 5-8 คน ผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจในคำถาม และได้สะท้อนตนเองออกมาทำให้ผู้ศึกษาได้ข้อมูลละเอียดเพิ่มมากขึ้น และสามารถใช้ได้ทั่วถึงกับสมาชิกในกลุ่มสัมภาษณ์ เช่นเดียวกันกับกลุ่มที่มีขนาดใหญ่จำนวน 12-15 คน พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจในคำถาม และได้สะท้อนตนเองออกมาได้ดี ทำให้ได้ข้อมูลละเอียดเพิ่มมากขึ้น และสามารถใช้ได้ทั่วถึงกับสมาชิกในกลุ่มสัมภาษณ์

3) การสะท้อนตนเองของผู้ศึกษาในการทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการสัมภาษณ์กลุ่ม

การใช้เทคนิคการสะท้อนตนเอง (Self-Reflection) ในวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์กลุ่มโดยเริ่มต้น ผู้ศึกษาได้นำเทคนิคการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมเข้ามามีใช้ในการตระหนักรู้ความสำคัญของทักษะการสังเกต ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ศึกษาใช้วิธีการพูดคุยในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ ไม่จำกัดต้องคุยประเด็นใดก่อน เป็นไปตามความต้องการของผู้ให้ข้อมูล ช่วยให้การสัมภาษณ์กลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของการเปิดเผย

ข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลได้รับทราบ โดยการนำเอาข้อมูลที่เก็บได้จากแบบสอบถามนำมาสรุปให้สมาชิกกลุ่มสัมภาษณ์ได้รับทราบ เพื่อให้สมาชิกกลุ่มแต่ละกลุ่มได้รับรู้ข้อมูล อย่างเปิดเผย ไม่มีการปกปิด ซ่อนเร้น สะท้อนให้เห็นถึงจริยธรรมของการวิจัยและการเปิดเผยข้อมูลให้กับผู้ให้ข้อมูลได้รับทราบ

การสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) ในการเก็บข้อมูลในการสัมภาษณ์กลุ่ม ช่วยให้ผู้ศึกษาไวต่อความรู้สึกของตนเอง ในการสังเกต สีหน้า ท่าทาง ของผู้ให้ข้อมูล ทำให้ผู้ศึกษารับรู้ได้ทันทีถึงสภาวะของการเก็บรวบรวมข้อมูล ณ เวลานั้นโดยทันที ทำให้ผู้ศึกษาสามารถจัดการกับอารมณ์ ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลและของผู้ศึกษาได้อย่างทันท่วงทีช่วยทำให้ไม่เสี่ยงต่อการผิดจริยธรรมของการวิจัย นอกจากนี้ การสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) ทำให้ผู้ศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของการลดทอนโครงสร้างอำนาจของผู้ศึกษา ด้วยการใช้ภาษาที่อ่อนถ่อมเพื่อสื่อสารกับผู้ให้ข้อมูล แสดงถึงความเป็นคนในท้องถิ่นทำให้เกิดการสื่อสารที่เข้าใจระหว่างกันแสดงความเป็นตัวตนของผู้ศึกษาที่มีได้ปกปิดความรู้สึกของตนเอง มิได้ปกปิดความเป็นคนใน สร้างความไว้วางใจในกลุ่ม การใช้ภาษาที่อ่อนถ่อมได้ ถือว่าเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้ศึกษาที่ทำงานในชุมชน หากผู้วิจัยไม่เข้าใจภาษาท้องถิ่น อาจส่งผลต่อการตีความ การรับรู้ความหมาย ของผู้ให้ข้อมูลที่ผิดไปเมื่อเข้าสู่การวิเคราะห์ ผู้วิจัยอาจเสี่ยงต่อการตีความหมายที่ไม่ตรงเนื้อหา เสี่ยงต่อการผิดจริยธรรมการวิจัยได้ นอกจากนี้การสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้ศึกษาใช้สรรพนามแทนตัวเองว่า “น้อง” แสดงให้เห็นถึงการเคารพระบบอาวุโสของผู้ศึกษา ความรู้สึกของความเป็นเครือญาติ ทำให้แลกเปลี่ยนพูดคุยในกลุ่มดีขึ้น

การสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) ในการสัมภาษณ์กลุ่ม พบว่า ในช่วงแรกของการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ศึกษามีความรู้สึกตื่นเต้น แต่ด้วยการสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) ทำให้ผู้ศึกษาไวต่อความรู้สึกตระหนักรู้ได้ทันทีถึงความรู้สึกตื่นเต้นที่เกิดขึ้นกับตนเอง จึงสามารถจัดการกับความรู้สึกนั้นได้ ทำให้ดำเนินการกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ควบคุมอารมณ์ตนเองได้ ยกตัวอย่างในระหว่างการสัมภาษณ์กลุ่ม สมาชิกกลุ่มที่เป็นเพศหญิง มีการพูดแซวผู้ศึกษาในกลุ่ม ทำให้ผู้ศึกษารู้สึกตื่นเต้น ประหม่า และเขินอาย แต่ด้วยการสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) ของผู้ศึกษา ทำให้ผู้ศึกษาตระหนักรู้ถึงความรู้สึกตื่นเต้น ประหม่าและเขินอายที่เกิดขึ้นกับตนเอง พร้อมกับจัดการควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของตนเอง เพื่อให้การเริ่มต้นสัมภาษณ์กลุ่มเป็นไปด้วยดี

การสัมภาษณ์กลุ่มในบางช่วงสมาชิกในกลุ่มบางคนนั่งเงียบ และมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นน้อย ผู้ศึกษาใช้วิธีการสังเกต ท่าทาง สีหน้า ผู้ศึกษาไวต่อความรู้สึกของตนเอง เกิดกระบวนการสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) ผู้ศึกษา โดยใช้ภาษากาย (non-verbal

communication) ด้วยการการผายมือออกไปยังสมาชิกกลุ่ม พร้อมกับตั้งคำถามถามสมาชิกกลุ่ม เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มรับรู้ ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นภายในกลุ่ม การไวต่อความรู้สึกของตนเองเมื่อผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มบางคนมีการพูดแสดงความคิดเห็นบ่อยครั้ง และใช้ระยะเวลา นาน หรือผู้ให้ข้อมูลในกลุ่ม ได้มีการพูดออกนอกประเด็นที่ศึกษา ผู้ศึกษาไวต่อความรู้สึกของตนเองโดยทันที เกิดกระบวนการสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) เมื่อสมาชิกกลุ่มพูดจนเสร็จสิ้น ผู้ศึกษาใช้ภาษากาย โดยการผายมือออกไปยังสมาชิกกลุ่มคนอื่น พร้อมกับตั้งคำถามถามสมาชิกกลุ่ม เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มรับรู้ ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นภายในกลุ่ม อย่างทั่วถึง หลังจบการสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้ศึกษาเกิดกระบวนการสะท้อนตนเองโดยทันที (Reflection-in-action) โดยการตั้งคำถามกับสมาชิกกลุ่มเพื่อรับรู้ความรู้สึกของสมาชิกกลุ่มกับกระบวนการจัดสัมภาษณ์กลุ่ม การทำหน้าที่อำนวยความสะดวกภายในกลุ่มและการนำแนวคำถามไปใช้ถามสมาชิกกลุ่มของผู้ศึกษา

4) การสะท้อนตนเองของผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์กลุ่ม

การสะท้อนตนเองของสมาชิกกลุ่ม ในกระบวนการสัมภาษณ์กลุ่ม พบว่า สิ่งที่สมาชิกกลุ่มได้มีการสะท้อนตนเองออกมา เกี่ยวกับการจัดสัมภาษณ์กลุ่มของผู้ศึกษา เป็นข้อมูลที่มีคุณค่าในแง่ของการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์การเข้าไปมีส่วนร่วม การเก็บรวบรวมข้อมูลที่พบกับปัญหาอุปสรรค ที่อาจจะทำให้เสี่ยงต่อการทำผิดจริยธรรมการวิจัย การยึดติดกับความเป็นนักวิจัย ที่มีโครงสร้างอำนาจ อาจทำให้ติดกับดักทางอารมณ์ ความรู้สึกตนเองเป็นหลักและแสดงความรู้สึกออกมาโดยมิได้รู้ตัว ที่อาจจะทำให้ผู้ร่วมสัมภาษณ์กลุ่มรับรู้ความรู้สึกการแสดงท่าทางออกมาของผู้ศึกษา การสะท้อนตนเองของสมาชิกกลุ่ม กล่าวได้ว่าเป็นการให้ผู้ศึกษาเป็นผู้รับฟังที่ดีสิ่งสำคัญ คือ ทำให้ผู้ศึกษารับรู้ข้อบกพร่องของตนเองในการจัดสัมภาษณ์กลุ่มช่วยให้ผู้ศึกษา ปรับปรุงแก้ไขการสัมภาษณ์กลุ่มในครั้งต่อไปให้ดีขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “เรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อให้ประสบการณ์การเป็นครูสอน และการรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา” เป็นการเปิดพื้นที่ทางความคิดให้กับผู้ให้ข้อมูล สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ศึกษากับผู้ให้ข้อมูลในแง่ของการให้คุณค่าผ่านประสบการณ์ มุมมองความคิดของชาวบ้านที่ได้สะท้อนออกมาผ่านกระบวนการสัมภาษณ์กลุ่ม ที่ผู้ศึกษาทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการสัมภาษณ์กลุ่มนับได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งซึ่งช่วยลดทอนโครงสร้างอำนาจ ของผู้ศึกษาในกระบวนการทำวิจัย กล่าวคือผู้ศึกษาไม่ใช่เพียงแต่เป็นผู้ไปเอาข้อมูลเพียงอย่างเดียว แต่ได้ช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเกิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างองค์ความรู้

ความสำคัญของการประยุกต์ใช้เทคนิคการสะท้อนตนเองในวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์กลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น นั้นมีประโยชน์และมีคุณค่าต่อการทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะประเด็นการเคารพและตระหนักในหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ให้ข้อมูล หมายความว่า การสะท้อนตนเองของผู้ให้ข้อมูลนั้นอยู่บนพื้นฐานที่มีได้ถูกบังคับ แต่เป็นการให้ผู้ให้ข้อมูลได้มีการเสริมพลังทางความรู้ที่เกิดจากการคิดทบทวนไตร่ตรอง ผ่านประสบการณ์ของตนเองที่ได้เรียนรู้มา แล้วนำมาถ่ายทอดให้สมาชิกภายในกลุ่มได้รับรู้ ที่จะเป็พื้นฐานของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ดีในกระบวนการวิจัย การสะท้อนตนเองในการสัมภาษณ์กลุ่มช่วยให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้การจัดการกับอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา มีการคิดวางแผน แก้ไขปัญหาผู้ศึกษาฐานะเป็นเครื่องมือหนึ่งของกระบวนการวิจัย ย่อมสวมหมวกหลายใบ คือ ความเป็นคนในท้องถิ่น ความเป็นผู้วิจัย ความเป็นนักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ เกิดการตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง เมื่อทำหน้าที่ในกลุ่มสัมภาษณ์ในฐานะการทำหน้าที่เป็นอำนวยความสะดวกในการสัมภาษณ์กลุ่ม ซึ่งมีบทบาทในการควบคุมประเด็นที่ศึกษาในการสัมภาษณ์กลุ่ม การกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นออกมา ดังนั้น การสะท้อนตนเองช่วยให้ผู้ศึกษารับรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองได้ชัดเจน ทำให้การสัมภาษณ์กลุ่มมีประสิทธิภาพ ตระหนักถึงกระบวนการทำวิจัยอย่างมีจริยธรรม ให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ให้ข้อมูลทั้งในเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยและหลังจากการทำงานวิจัยเสร็จสิ้นลง นอกจากนี้ยังพบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสัมภาษณ์กลุ่มและการใช้เทคนิคการสะท้อนตนเอง (Self-Reflection) ที่มีผลต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เพศสภาพที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่ม มีผลต่อการใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มและการใช้เทคนิคการสะท้อนตนเอง (Self-Reflection) พบว่า สมาชิกกลุ่มที่เป็นเพศชายและเพศหญิงสามารถคิดทบทวนไตร่ตรอง สะท้อนความคิดตนเองออกมา ทำให้ได้ข้อมูลที่มีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับสมาชิกกลุ่มที่มีช่วงอายุระหว่าง 40-60 ปี เป็นช่วงวัยกลางคน การสร้างสัมพันธภาพเบื้องต้นเพื่อการปรับพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษาและผู้ให้ข้อมูลนั้นค่อนข้างจะต้องระมัดระวังในเรื่องการใช้คำพูดและการวางตัว สำหรับประเด็นในการสัมภาษณ์กลุ่มจะเกี่ยวกับเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่มีบทบาททางสังคมชัดเจน มีสมาธิ ในช่วงเวลาที่มีการแสดงความคิดเห็นการกระตุ้นถามโดยใช้เทคนิคสะท้อนตนเอง ช่วยให้สมาชิกกลุ่มคิดทบทวนไตร่ตรองสะท้อนตนเองออกมา ช่วยอธิบายให้ข้อมูลได้รายละเอียดเพิ่มมากขึ้น แตกต่างกับสมาชิกกลุ่มที่มีช่วงอายุระหว่าง 20-39 ปี การสร้างสัมพันธภาพเบื้องต้นเพื่อการปรับพื้นฐานความสัมพันธ์เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้พื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มและผู้ศึกษาค่อนข้างไว้วางใจและเป็นกันเอง การกระตุ้นถามโดยใช้

เทคนิคสะท้อนตนเอง ช่วยให้สมาชิกกลุ่มคิดทบทวนไตร่ตรองสะท้อนตนเองออกมาช่วยอธิบายให้ข้อมูลได้รายละเอียดเพิ่มมากขึ้นแต่บางครั้งมีการพูดคุยนอกเรื่องไปต่างจากเนื้อหาประเด็นการศึกษา หรือมีการจับกลุ่มพูดคุยกันเองบ้าง ในเวลาสัมภาษณ์กลุ่ม

ขนาดของกลุ่มที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่ม พบว่าสมาชิกกลุ่มขนาดเล็ก (5-8 คน) การสร้างสัมพันธภาพภายในกลุ่มทั่วถึง สามารถควบคุมการสัมภาษณ์กลุ่มได้ดี การกระตุ้นถามโดยใช้เทคนิคสะท้อนตนเอง ช่วยให้สมาชิกกลุ่มคิดทบทวนไตร่ตรองสะท้อนตนเองออกมา ช่วยอธิบายให้ข้อมูลได้รายละเอียดเพิ่มมากขึ้น สมาชิกกลุ่มเกิดกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนทางความคิดอย่างมีส่วนร่วมทั่วถึงแตกต่างกับกลุ่มประชากรที่มีขนาดใหญ่ (12-15 คน) การสร้างสัมพันธภาพภายในกลุ่มไม่ทั่วถึง เนื่องจากจำนวนสมาชิกกลุ่มจำนวนมากบางครั้งการแสดงความคิดเห็นอาจมีการครอบงำทางความคิดจากสมาชิกกลุ่มให้คล้อยตาม เนื่องจากสมาชิกกลุ่มบางคนมีสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ เช่น หัวหน้ากลุ่ม คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

ช่วงวันและเวลา ในการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า จะเป็นช่วงวันว่างจากการทำงานของผู้ให้ข้อมูล คือ วันศุกร์-วันเสาร์-วันอาทิตย์ และการสัมภาษณ์กลุ่มขึ้นอยู่กับความสมัครใจของสมาชิกกลุ่มเป็นสำคัญ เพื่อความรู้สึกผ่อนคลายไม่ต้องกังวล ช่วงเวลาในการสัมภาษณ์กลุ่มที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ดี คือ เวลาตอนเย็นไปจนถึงหัวค่ำ เนื่องจากบรรยากาศเย็นสบายเงียบสงบ ผู้ให้ข้อมูลไม่ติดกิริยา การกระตุ้นถามโดยใช้เทคนิคสะท้อนตนเอง ช่วยให้สมาชิกกลุ่มคิดทบทวนไตร่ตรองสะท้อนตนเองออกมา ช่วยอธิบายให้ข้อมูลได้รายละเอียดเพิ่มมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จริยธรรมนักวิจัยกับกระบวนการวิจัย

1. จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือหนึ่งของการวิจัย ค้นพบว่าในการศึกษาเรื่อง การสะท้อนตนเอง เทคนิควิจัยในกระบวนการสัมภาษณ์กลุ่ม ศึกษาเฉพาะกรณี โครงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง บ้านกาซ้อง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ผู้ศึกษาต้องตระหนักถึงปัญหาเชิงจริยธรรมอย่างเคร่งครัดในทุกขั้นตอน ดังนี้

1.1 ประชากรในการศึกษา

การใช้เทคนิคการสะท้อนตนเอง ผู้ศึกษาเป็นผู้ที่คอยทำหน้าที่ในการควบคุม ประเด็นการสัมภาษณ์และสร้างบรรยากาศการสัมภาษณ์ให้เป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติ ในกระบวนการสัมภาษณ์กลุ่ม สิ่งสำคัญคือการให้ผู้ให้ข้อมูลได้แสดงความคิดเห็นเรื่องราว โลกทรรศน์ ในเรื่องที่ศึกษา การใช้คำถาม ในการตั้งคำถามจึงเป็นสิ่งที่นำมาสู่การได้คำตอบ และการแสดงออก ของผู้ให้ข้อมูล ผู้ศึกษาจึงพึงระวังในเรื่องคำพูด การตั้งคำถาม และการแสดงออกทางกาย ที่จะกระทบ อารมณ์ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูล แม้ว่าผู้ให้ข้อมูลจะยินยอมให้ข้อมูล และมีการบันทึกเสียง ผู้ศึกษาก็ ต้องตระหนักถึงความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลเสมอ

1.2 คุณสมบัติของนักวิจัยในการใช้เทคนิคการสะท้อนตนเอง

1.2.1 ผู้ศึกษาจะต้องเป็นผู้มีความรู้ทั้งในด้านวิชาการและประสบการณ์การ ปฏิบัติงานในประเด็นที่จะต้องการศึกษาเพื่อจะสามารถทำงานวิจัยออกมาอย่างมีประสิทธิภาพ คุณสมบัติของผู้วิจัยที่สำคัญ การคำนึงถึงจรรยาบรรณนักวิจัย ของสภาวิจัยแห่งชาติ ข้อ 3 ที่ระบุว่า “นักวิจัยต้องมีพื้นฐานความรู้ในสาขาวิชาการที่ทำวิจัยอย่างเพียงพอ และมีความรู้ ความชำนาญหรือมี ประสบการณ์เกี่ยวเนื่องกับเรื่องที่ทำวิจัย เพื่อนำไปสู่งานวิจัยที่มีคุณภาพ และเพื่อป้องกันปัญหาการ วิเคราะห์ การตีความ หรือการสรุปที่ผิดพลาดอัน อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่องานวิจัย” ซึ่งความรู้ในที่นี้ ต้องประกอบไปด้วย (1) ความรู้เกี่ยวกับการทำวิจัย และเทคนิคต่าง ๆ (2) ความรู้ เกี่ยวกับเรื่องที่ทำวิจัย ตลอดทั้งแนวคิด ทฤษฎีและปรากฏการณ์ต่าง ๆ (3) ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการ ทักษะการสัมภาษณ์กลุ่มและทักษะอื่น ๆ ที่จำเป็นในการประยุกต์ใช้ในการศึกษา

1.2.2 ผู้ศึกษามีการเปิดเผยข้อมูลให้กับผู้ให้ข้อมูลได้รับทราบ ไม่ปกปิดข้อมูล เช่น การนำเอาข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณ ไปพูดคุยให้กับ สมาชิกกลุ่มทุกกลุ่มที่ศึกษาได้รับทราบข้อมูลเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ศึกษา และผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้เกิดความไว้วางใจในการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยต้องคำนึงถึงจรรยาบรรณนักวิจัย ของสภาวิจัยแห่งชาติ ข้อ 8. ระบุว่า “นักวิจัยพึงเคารพความคิดเห็นทางวิชาการของผู้อื่น นักวิจัยพึงมี ใจกว้าง พร้อมที่จะเปิดเผยข้อมูลและขั้นตอนการวิจัยยอมรับฟังความคิดเห็นและเหตุผลทางวิชาการ ของผู้อื่น และพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขงานวิจัยของตนให้ถูกต้อง”

1.2.3 ผู้ศึกษาควรมีความรู้ลึกเป็นกลาง และไม่นำทัศนคติส่วนตัวมาตัดสิน หรือนำประสบการณ์เดิมส่วนตัวมาใช้ในการชี้แนะ ในการตั้งคำถามถาม เพราะจะทำให้ข้อมูลที่ได้มา มี ความโน้มเอียงไม่น่าเชื่อถือ

1.2.4 ผู้ศึกษาต้องมีความรู้สึกตื่นตัว ช่างสังเกตและไวต่อความรู้สึก เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษามีทั้งกลุ่มขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ผู้ศึกษาในฐานะเป็นผู้อำนวยความสะดวกกลุ่ม จึงจำเป็นต้องมีความรู้สึกตื่นตัว ช่างสังเกตและไวต่อความรู้สึก เพื่อสามารถควบคุมประเด็นเนื้อหา และการสัมภาษณ์กลุ่มให้เป็นไปได้ด้วยดี

1.2.5 ผู้ศึกษาต้องตระหนักรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาและมีสติอยู่ตลอดเวลาตระหนักถึงบทบาท หน้าที่ของตนเอง และต้องมีความอดทนไม่เร่งรัด หรือพยายามชี้้นำในการตอบคำถามในกระบวนการสัมภาษณ์กลุ่ม

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

2.1 สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการพูดคุยกันเป็นกลุ่ม โดยใช้เวทีที่ไม่เป็นทางการในการสร้างกระบวนการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกันภายในชุมชน ผ่านกระบวนการทบทวนไตร่ตรองสะท้อนคิดของสมาชิกกลุ่มเพื่อเสริมพลังในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยในครั้งต่อไป

3.1 ศึกษาวิจัยเทคนิคการสะท้อนตนเอง ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง กับกลุ่มเป้าหมายชาติพันธุ์ที่หลากหลาย เช่น กลุ่มเพศทางเลือก เป็นต้น

3.2 ศึกษาวิจัยเทคนิคการสะท้อนตนเอง ประยุกต์ร่วมกับวิถีวิทยาทางวิจัยด้านอื่น